

**MAKTAB O‘QUVCHILARINI KASBGA YO‘NALTIRISHNING
PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI****Abirova Shaxnoza Djamaliddinovna***Sirdaryo viloyati Sirdaryo tumani 4-umumiy
o‘rta ta’lim maktabining psixologi***ANNOTATSIYA**

Mazkur maqolada maktab o‘quvchilarini kasbga yo‘naltirish jarayonining psixologik va pedagogik asoslari yoritilgan. O‘quvchilarning qiziqishi, qobiliyati, individual xususiyatlari hamda jamiyat ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasb tanlashga yo‘naltirishning samarali usullari tahlil qilingan. Shuningdek, maktab psixologi, sinf rahbari va ota-onalar hamkorligining ahamiyati ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: kasb tanlash, kasbga yo‘naltirish, o‘quvchi shaxsi, psixologik diagnostika, kasbiy motivatsiya, maktab psixologi.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. To‘g‘ri kasb tanlash shaxsning kelajakdagi ijtimoiy moslashuvi, hayotdan qoniqishi va jamiyat taraqqiyotida faol ishtirok etishini ta’minlaydi. Shu sababli maktab davridayoq o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlash, ularni rivojlantirish va ongli kasb tanlashga yo‘naltirish zarur.

Kasbga yo‘naltirishning mohiyati va vazifalari:

Kasbga yo‘naltirish – bu o‘quvchilarda mehnatga, turli kasblarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish, ularning qobiliyati, qiziqishi va salohiyatiga mos kasbni tanlashiga ko‘maklashuvchi tizimli jarayondir.

Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

o‘quvchilarda turli kasblar haqida to‘g‘ri va to‘liq tasavvur hosil qilish;
qiziqish va qobiliyatlarni aniqlash;
kasb tanlashga nisbatan ijobiy motivatsiya shakllantirish;
mehnat bozoridagi ehtiyojlar bilan tanishtirish;
o‘quvchining individual imkoniyatlarini baholash.

Psixologik yondashuvlar:

Kasbga yo‘naltirish jarayonida psixologik diagnostika muhim o‘rin tutadi. Maktab psixologi tomonidan o‘tkaziladigan testlar, so‘rovnomalar, suhbatlar orqali o‘quvchining:

qiziqish doirasi,
intellektual imkoniyatlari,
shaxsiy xususiyatlari,

temperamenti va kommunikativ qobiliyatlari aniqlanadi.

Bu ma'lumotlar asosida o'quvchiga individual tavsiyalar beriladi va kasbiy reja tuzishda yordam ko'rsatiladi.

Pedagogik faoliyat va hamkorlik:

Kasbga yo'naltirish faqat psixolog zimmasidagi vazifa emas, balki sinf rahbari, fan o'qituvchilari, ota-onalar hamkorligini talab etadi. Dars jarayonida fanlarning hayotiy ahamiyati, ularning kasblar bilan bog'liqligini ko'rsatish o'quvchilarda kasbiy qiziqishni oshiradi. Ota-onalar bilan suhbatlar orqali farzandning qobiliyatlari to'g'ri yo'naltirilishi mumkin.

Amaliy shakl va usullar:

Maktabda kasbga yo'naltirish ishlari quyidagi shakllarda olib borilishi mumkin:

- kasblar haftaligi;
- mutaxassislar bilan uchrashuvlar;
- kasbga oid trening va seminarlar;
- ekskursiyalar (korxona, tashkilotlarga);
- psixologik test va maslahatlar;
- kasbiy portfel tuzish.

Bu usullar o'quvchilarning kasb tanlashga bo'lgan ongli munosabatini mustahkamlaydi.

Maktab o'quvchilarini kasbga yo'naltirish – ularning kelajagini belgilovchi muhim jarayondir. Psixologik-pedagogik yondashuvlar, individual ishlar va samarali hamkorlik orqali o'quvchilar ongli, mustaqil va to'g'ri kasb tanlashga tayyorlanadi. Bu esa jamiyatda malakali, mas'uliyatli va baxtli shaxslar shakllanishiga xizmat qiladi.

Kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo'lib, bu jarayon shaxsning bo'lg'usi kasbiy faoliyat subyekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko'maklashadi. Kasb–hunarga yo'naltirishdan maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodning ongli ravishda kasbni tanlashga tayyorlashdir. Ularni kasb–hunarga yo'naltirish orqali, bo'lajak kasbiy qarorlarini shakllantirishda, kasbni erkin va mustaqil tanlashlari uchun mustahkam zamin yaratuvchi tashxis xizmatiga ilmiy-amaliy tizim sifatida qarash lozim. Bu tizim orqali har bir o'quvchi shaxsni kasbga yo'naltirishda ham individual xususiyatlarini ham xalq xo'jaligi manfaatlari nuqtai nazardan mehnat resurslarini to'laqonli ta'minlash zaruratini hisobga olish kerak.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasbga yo'naltirishning ilmiy-amaliy tizimi yetarlicha ishlab chiqilmagan, ilmiypedagogik asoslari talab darajasida yaratilmagan. Bundan tashqari hozirgi kun talablari asosidagi

tezkor yangiliklar, zamonaviy texnologik o'quv qo'llanmalar, dars ishlanmalari, ko'rgazmali vositalarning kamligi, kasb tanlash me'zon va me'yorlarining belgilanmaganligi, kasb tanlash bo'yicha tezkor aloqaning o'rnatilmaganligi kabi muammolar dolzarb masalalardan biridir. Umumta'lim maktabida o'quvchilarni kasbga yo'naltirish tizimini shakllantirish va rivojlantirish o'rta umumta'lim maktablarida kasb–hunarga yo'naltirish tizimida professionalizmni shakllantirishda qo'llaniladigan asosiy vositalar va ta'lim oluvchilarni kasbga yo'naltirishga ta'sir qiladigan omillar ish jarayonida ko'rsatilib ularga tahlil berish, o'rta umumta'lim maktablarida kasb–hunarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish va uni ta'lim tizimini rivojlanishidagi o'rni o'rganib chiqish va xulosalar berish. Barchamizga ma'lumki umumta'lim maktablarida kasb–hunarga yo'naltirishning turli nazariy izoxlari orasida hozirgi vaqtda ikkita eng muhim tushunchalarini ko'rsatish mumkin, bular:

✓ an'anaviy (diagnostik) kasb–hunarga yo'naltirish nazariyasining asosiy vazifasi shaxsda kasbiy moyillikni undagi psixologik xususiyatlar va shaxsiy ehtiyojlarini solishtirish yo'li bilan aniqlash;

✓ zamonaviy (rivojlantiruvchi) kasb–hunarga yo'naltirish konsepsiyasi shaxs o'z kelajagini aniqlashda aktiv ishtirokini nazarda tutadi.

Demak, maktabdagi har bir xodim kasb–hunarga yo'naltirish bo'yicha qanday ishlarni amalga oshirishini bilishi lozim. Chunki, kasb–hunarga yo'naltirish ishlarini amalga oshirishda nafaqat maktab kasb–hunarga yo'naltiruvchisi yoki amaliyotchi psixologi, balki butun maktab jamoasi mas'uldir. Umumta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb–hunar yo'naltirishda maskan tushunchasi alohida ahamiyatga ega. Bunday maskanlar albatta – oila, maktab, mahalla hisoblanadi. Maktab, oila mahalla va ishlab chiqarishning hamdo'stligi yosh avlodni yangi ruhda tarbiyalashning asosiy prinsipi hisoblanadi. O'quvchilarda professional qiziqishlarini rivojlantirish va tarkib toptirish, sanoat, qurilish, qishloq xo'jaligi xizmat ko'rsatish sohasi ishchi kasblariga ijtimoiy e'tiborning ortishi, xayot yo'lining ongli ravishda tanlash ishining muvaffaqiyati maktab, oila, mahalla va ishlab chiqarishning birgalikda olib borilgan samarali ishlariga bog'liq. Shaxsni tarbiyalash asoslari oiladan boshlanadi, ya'ni o'quvchilar ba'zi kasblar bilan, xususan o'z ota-onalari, akalari, opalari, qarindosh urug'larining kasblari bilan oilada tanisha boshlaydilar bu esa o'quvchilar professional qiziqishlarining rivojlanishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning hamma ota-onalarini taxminan to'rtta kategoriyaga bo'lish mumkin:

a) Ota-onalar bolalarining o'yinlari va mehnatini kuzatadilar, uyda bolalari qiziqqan har qanday ish bilan mashg'ul bo'lishlari uchun sharoit yaratib beradilar, bolalari bilan korxona, kallektivning mehnati haqida, o'z ishlab chiqarish muvoffaqiyatlari to'g'risida suhbatlashadilar, ularning qiziqishlari va qobiliyatlari va xalq xo'jaligi ehtiyojlarini hisobga olgan holda aniq maslahatlar beradilar.

b) Ota-onalar bolalari bilan kasb tanlash haqida suhbatlashadilar, lekin aktiv ta'sir ko'rsatmaydilar, o'z bolalarining individual xususiyatlarini har doim ham hisobga olavermaydilar.

c) Ota-onalar bolalarining rejalariga hadeb aralashaveradilar, ularning qiziqishlari, istak va imkoniyatlarini hisobga olmaydilar, kasbning moddiy va obro'li tamonlaridan kelib chiqib o'zlari tanlagan ixtisolningini egallashga majbur qiladilar.

d) Ota-onalar o'z bolalarining kelajagiga passiv va sovuqqonlik bilan qaraydilar, ularga kasbtanlashga yordam bermaydilar, bu muammodan o'zlarining behabarligi va noto'g'ri maslahat berib qo'yishlaridan cho'chib, "o'zing ko'r", "qaysi biri yaxshi bo'lsa shuni tanla" va hokozalar qabilida ish tutib, o'zlarni chetga tortadilar.

XULOSA

Ko'pchilik ota-onalar kasb tanlashga yo'llash masalalari bo'yicha maslahatlariga muhtojdirlar. Ular bunday yordamni suhbat, konsul'tatsiya va boshqa tadbirlar formasida maktab pedagogika jamoasi, vrach, psixolog, korxona mutaxassislaridan olish mumkin. Maktab o'zining rejalashtirgan tadbirlariga muvofiq ravishda ota-onalar kanferensiyasini uyushtirish va o'tkazish kerak. Bu konfrensiyalarda korxona kadrlar bo'limlari, mehnat resurslaridan foydalanish bo'yicha bo'limlarning, viloyat xodimlari, turli xil kasblarning, vakillari va o'quv yurtlarining rahbarlari hamda ota onalar so'zga chiqishlari mumkin bo'ladi. Ular o'z kasblarining mazmuni haqida muvofaqiyatli mehnat qilishi uchun qo'llaniladigan zarur bilim va malakalar hamda boshqa narsalar to'g'risida bu kasbni qayerda va qanday egallash va shu hususida qanday mahoratli bo'lish haqida, yoshlar duch keladigan qiyinchiliklar haqida va o'quvchilar bilan oilaviy suhbatlar uchun tavsiyalar haqida gapirib berishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi", "Oliy ta'lim Me'yoriy hujjatlari" T.: "Sharq", 2001.
2. Boltaboyev S.A., Magdiyev O.SH., Sattorov V.N., Avazboyev O.I. "Mehnat va kasb ta'limi metodikasidan o'quv mashg'ulotlari". Uslubiy qo'llanma. 2002.
3. Azizxo'jayeva N.N. "Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat". T.: Nizomiy, 2003.
4. Ziyo.net